

UDK 912.43(497-12)"17"

Dolenjska v luči jožefinskih merjenj

STANE GRANDA

Med zgodovinskimi publikacijami, ki vzbujajo v zadnjem času precejšnje zanimanje širše javnosti, sodi brez dvoma serija Slovenija na vojaškem zemljevidu 1783-1787.¹ Naslov je nekoliko zavajajoč ali bolj komercialen. Slovenija se po dosedanjem vedenju namreč prvič omenja šele leta 1816, leta, v tisku pa je bila prvič omenjena šele leta 1844 v znani pesmi Ivana Vesela-Koseskega. Pravo vsebino knjige daje nemški naslov *Josephinische Landesaufnahme 1763-1787 für das Gebiet der Republik Slowenien*. Prav bi bilo, da bi bil tudi v nemškem naslovu poudarjen vojaški značaj tako kart kot komentarja, sicer so pričakovanja prevelika. Publikacijo, ki sestoji iz dveh delov: kart in tekstovnih opisov, izdajata Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti ter Arhiv Republike Slovenije, iz gotice jo prepisujejo in iz nemškega jezika prevajajo delavci Arhiva Republike Slovenije, za urejanje publikacije in skrb za vsa organizacijska vprašanja pa je pristojen Vincenc Rajšp. V letu 1999 bo izšel že peti zvezek, kar je ne glede na številne možne pripombe k delu, gotovo izjemno.

Čeprav je na zemljevide teh vojaških merjenj že 1901. leta opozoril Fran Orožen,² je sodobna poznavanje omenjenega gradiva povezano z imenom Eme Umek. Ta je nanj opozorila 1985. leta³ in iz njega objavila tudi opis Ljubljane z okolico.⁴ Kolikor je podpisaneemu znano, je njena tudi prvotna ideja o potrebnosti izdaje.⁵ Načrtovana je bila priprava v okviru Znanstvenega inštituta Filozofske fakultete, vendar je kasneje delo prevzel Vincenc Rajšp. Čeprav je Ema Umek že v svojem članku izrecno opozorila, da je bistvo gradiva, ki ga je v nekem smislu na novo odkrila, v merjenju dežel, je bilo v strokovnih krogih pogosto slišati, da je to gradivo pravzaprav jožefinski kataster. Ta omenjam predvsem zato, da bi opozoril na slabo poznavanje davčne problematike pri zgodovinarjih, tematike, ki je vendarle ljudi vedno žulila. Problem ni zgolj slovenski, ampak širši. Izrabljam priložnost, da opozorim na pripoved pokojnega

dr. Pavleta Blaznika. Skupaj z Emo Umek je bil član ekspertne skupine za izvajanje arhivskega sporazuma med Avstrijo in Jugoslavijo iz leta 1923, ki naj bi uresničila določila o restituciji arhivskega gradiva. Ko je na eni izmed sej prišlo v ospredje vprašanje jožefinskega katastra se je pokazalo, da ga ne avstrijski ne naši eksperti, ki so to oznako dobili povsem upravičeno, pravzaprav ne poznajo. Tedaj je nastopila Ema Umek in navzočim pojasnila, kaj sploh je predmet razgovora. "Bili smo kot šolarčki", je končal svojo pripoved pokojni Blaznik. Na to dejstvo opozarjam predvsem zato, ker "raziskovalci" pogosto preveč podoenjujemo znanje arhivistov, ti so pa preskromni. Ta lastnost še kako velja tudi za Emo Umek.

Tako karte kot komentar k njim so nastali zaradi vojaških potreb. V ospredju zanimanja so bile možnosti vojaškega prevoza, z njim povezanega prenočevanja vojakov, pa tudi premikov in varovanja oziroma nadzora prometnic z artilerijo. Popolna podrejenost izdelave kart in opisov krajev oziroma komentarja h kartam vojaškim vidikom poraja pri braleu številna vprašanja, na katere pa bo zaman iskal odgovore v publikaciji. Vsekakor je veliko boljše in pomembnejši njen kartografski del.

Ozemlje, ki so ga avstrijski oficirji kartirali, je bila razdeljeno na sekcije, ki so identične s posameznimi kartami. Komentarje k njim so pisali posebej in so zbrani v posebni knjigi. Ti se navadno nanašajo na več vasi ali zaselkov skupaj. Najprej so našeti kraji, sledi jim oddaljenost od bližnjih večjih krajev, podatki o trdnih stavbah, vodah, poteh, hribih, gozdovih in pripombah zemjemereev. Dolenjsko obravnavata prvi dve knjigi, vendar ne v celoti. Ureditev je namreč nekoliko nenavadna, saj sta v njih tudi Notranjska in celo delček Štajerske, manjka pa delček Dolenjske. Precej težav je tudi s podatki o posameznih krajih. Opisovalci so jih namreč združevali na dokaj nenavaden način. Tako so na primer v okolici Soteske skupaj obravnavana tale naselja: Drenje, Soteska, Gorenje in Dolenje Polje, Gorenje in Dolenje Gradišče, Podhosta, Meniška vas, Suhor pri Dolenjskih Toplicah, Obrli, Sela pri Dolenjskih Toplicah. To otežuje razumevanje nekaterih podrobnosti. Čeprav so pri izdelavi tega izjemno zabavnega dela sodelovali vojaki oziroma častniki nadporočniki Hermann, Megeš in Werthenpreis, podporočnika Storeh in Buday in zastavnik Holzbauer, kar pomeni, da bi morali biti opisi vsaj načelno zelo poenoteni, ker je to ena vojaških značilnosti, so

¹ Glej ocene Ignacija Vojeta v *Zgodovinskem časopisu* 50, 1996, str. 457-459; 51, 1997 str. 287-288; 52, 1998, str. 292-296.

² O zemljevidih slovenskih pokrajin. Zbornik SM 3, 1901, str. 23-51.

³ Ljubljana z okolico v luči jožefinskih deželnih merjenj. Arhivi 8, 1985, str. 91-94.

⁴ Ravno tam.

⁵ Podrobneje glej: Maja Grabnar, Slovenski ozemlje na vojaškem zemljevidu II druge polovice 18. stoletja, Sekcije 201-205. Arhivi 17, 1994, str. 159-160.

med njimi precejšnje razlike. Opisi so tudi precej odvisni od trenutne osebne nagnjenosti. Tako je pri zapisu o Novi Štifti zapisano: "Cerkev v Novi Štifti je trdno, lepo izdelano poslopje. Je nekdanja božja pot, ki so jo od daleč obiskovali." Glede na to, da je na Dolenjskem še precej enako ali celo bolj znanih božjih poti, na primer Vesela ali Žalostna gora, bi pričakovali kaj podobnega tudi drugod, vendar zaman.

Iz prve knjige smo upoštevali te sekcije: 221, 222, 223, 224, 225, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 246, 247, 260, iz druge pa 191, 201, 202, 203, 204, 213, 215, 216, 220.

Splošni vtis o Dolenjski, ki ga dobi bralec iz opisov h kartam, je dokaj skromen. Glede na to, da so danes svojevrstni ponos naših krajev in ljudi gozdovi, je bilo njihovo stanje ob koncu 18. stoletja žalostno. Seveda jih v tistem času še niso gojili kot na primer že v naslednjem stoletju pri knezih Auerspergih, vendar se ni mogoče rešiti vtisa zanemarjenosti. V oči in po telesu vas bodojo nizki, slabo raščeni, zaradi grmovja in druge podrasti neprehodni gozdovi. Izjema so tisti višje ležeči, ki so bili skrajno težko ali skoraj nedostopni. Za gozdove na Gorjancih pravi, da so marsikje neprehodni, podobno oceno so zaslužili tudi tisti okoli Štange. Podatki o mladih gozdovih nam posredno sporočajo o golosekih, ki so morali biti še dokaj pogosti. Prevladovali so listaveci, iglasti gozdovi so bili velika redkost in nanje ponekod opozarjajo kot na posebnost. Vzrok za tako stanje je moral biti na prvem mestu splošen odnos do gozda, na drugem pa seveda takrat način agrarnega gospodarstva, ki je gozd masovno uporabljalo tudi za pašo. Nevarno zadnje je bil gozd takrat še v primarnem stanju, v takem stanju pa so na našem ozemlju prevladovali listaveci. O konkretni kakovosti lesa poročajo iz Dolenje vasi pri Ribnici, ko pravijo, da je tisti slabše kakovosti primeren za sodarje in druge potrebe, mišljena je seveda suha roba in ne pravo sodarstvo. Z roba dobrepoljske doline naj bi že vozili deske v Trst, to pa je tudi edini tovrstni podatek. Okoli Loškega Potoka so v obravnavanem času izsekavali.

Podoba o dolenjski mizeriji dopolnjujejo tudi podatki o cestah. Dobra in vselej uporabna je bila poštna in komercialna, ki je povezavala Ljubljano s Karlovcem. Na nekaterih odsekih je bila zadovoljiva, vsaj poleti in v suhih obdobjih tudi tista, ki je iz Novega mesta vodila proti Zagrebu, podobna, vendar že precej slabša, je bila tista po Mirenski dolini. Zadovoljiva je bila ocena ceste od Žužemberka do Stične, ki bi jo bilo mogoče z majhnimi stroški usposobiti za vožnjo srednje težkih vozov. Ob izkopavanju arheologov v Ivančni Gorici za zdaj že podrti beneško žrpalno smo jo lahko nekaj metrov tudi videli. Izjemno slabe so bile prometne povezave Kočevskega. Cesta skozi Ribnico je bila slaba, za prave tovorne vozove neuporabna, primerna za tovrstne konje in ježo, ob deževjih in poplaval pa so

morali ubirati rezervne možnosti. Tudi iz Bele krajine na Kočevsko slaba pot. Poglavitno prometno sredstvo je bil konj, pa še tega je bilo treba, kot marsikje drugje v hribovitem svetu in soteskali oziroma grapah, občasno razjahati. Tudi Kolpo je bilo najpreprosteje prebresti ali celo s konji preplavati, saj so bili mostovi slabi in redki. Razmeroma slabe prometne razmere so bile tudi na poteh v gričevnatem svetu jugovzhodno od Ljubljane, med Savo, cesto proti Karlovcem in Mirensko dolino, kjer so morali uporabljati še enosne vozove. Slabo vzdrževanje komunikacij so poslabševale še vremenske težave, saj so povzročale, da je bil ob malo večjem deževju velik del Dolenjske neprevozen. Očitno cestna tlaka ne samo ni bila učinkovita, ampak je morda marsikje tudi niso uporabljali. Drugače si skoraj ni mogoče razlagati pripombe, da bi bilo mogoče nekatere cestne odseke že z manjšimi stroški izboljšati. V še slabšem stanju so bile vaške poti, najslabše pa tiste, ki so vodile med vinograde. Po kakovosti so bile na podeželju boljše le tiste, ki so vodile h gradu. Te so imele privaten značaj. Opaziti je nekakšno zakonitost, da so bili v okolici dobro vzdrževanega gradu (n. pr. Soteska) ali kraja (Mirna, Mokronog) tudi dobro vzdrževane ceste in mostovi. Dokaj nerazveseljive podatke najdemo tudi o mostovih. Bilo jih je precej manj kot danes. Logično bi bilo, da so bili zato boljši, vendar temu ni tako. Prevladovali so leseni. Številni izmed njih so bili v slabem stanju, ali kvečjemu primerni za lažje tovorne vozove. Izjema je bil seveda novomeški čez Krko, ker je bil del strateško, gospodarsko in pošteno izjemno pomembne prometnice. Tudi kostanjeviških mostov opisovalec ne kritizira, sicer pa zanje nima dobre besede. Boljši so bili kamniti. Takih je bilo malo. Čez Krko, kot vse kaže, samo eden, in še to pri vasi Krka, to je v bližini izvira. V Mirenski dolini omenjajo le enega od obeh lepotev, ki še danes stojita, čeprav sta skoraj gotovo bila že takrat oba. Naj na tem mestu še posebej poudarimo, da opisovalci vojaškega pomena te ceste, bila je pomembna za vojaške premike v italijanske dežele in v ta namen sta bila oba kamnita mostova verjetno tudi zgrajena, sploh ne poudarjajo. Kamniti mostovi so bili tudi v Črnomlju. Tudi brodovi čez Krko, Kolpo in Savo niso bili kaj prida. Za težke tovrstne vozove ni bil nobeden primeren, lažje pa je bilo marsikje mogoče prepeljati. Povsem očitno je, da so bili v višjih vodnih stanjih tudi nekatere reke in večji potoki neprehodna prometna ovira. Kljub pogostim čerem, brzicam in sipinam je bila gotovo za promet še najboljša Sava, in po njej so prevažali predvsem žito in vino.

Vojaški kartografi so morali biti posebno pozorni na trdne stavbe. Te so bile skoraj brez izjeme cerkve, manj to velja za župnišča. Prav iz pozornosti, ki jo oficirji namenjajo "božjim hramom", lahko sklepamo o njihovem odnosu do Cerkev in vere, saj vojaške oblasti očitno niso

pomišljale, kadar je bilo te "božje lrame" treba nameniti v povsem profane in celo vojaške namene. Očitno jim misel na to, da bi jih uporabili za vojaške namene, celo obstreljevali bi iz njih, niso bile prav nič nenavadnega. Toliko opevana zveza med "tronom in oltarjem", ki naj bi bila ena značilnosti državne tvorbe Habsburžanov, je bila močna le politično, ne pa versko. V tem smislu pa ne moremo omenjati obeh cisterc, ki sta bili v tem času očitno že prazni. Možnosti njune profane uporabe ni mogoče šteti med zlorabe verskih stavb. Tako kostanjeviško kot stiško je bilo mogoče uporabiti zelo koristno v vojaške namene, bodisi kot skladišča bodisi kotčasne kasarne. V Stično naj bi bilo mogoče namestiti dva bataljona vojakov. Fortifikacijska šibkost omenjenih cisterc pa je bila v tem, da ju je bilo mogoče z bližnjih višin z artilerijo držati v šaln. Pletterje so bile očitno v preslabem stanju, da bi zaslužile pozornost. Šentjernejsko župnišče jih je spominjalo na grad. Iz njih naj bi v preteklosti nastale tudi nekatere cerkve (Loški Potok).

Mitnice so bile, s silno redkimi izjemami, očitno solidno in dokaj trdno grajene.

Zelo različni so podatki o gradovih. Že na prvi pogled nas preseneti terminologija: plemiški dvorec, plemiško poslopje (Predgrad), podeželski dvorec, gradič, grad - stavba, ki spominja na stanovanjsko stavbo, in celo trinadstropna stanovanjska hiša s prizidano kapelo (Ruperč vrh). S kakšnim spoštovanjem kartografov in opisovalcev ravno niso navljajali. Številni so se jim zdeli za vojaške potrebe neprimerni, vsi pa ranljivi pred artilerijo. Prav neverjetno je, kakšen poudarek ji je dan. Prav ob tem poudarjanju njene pomembnosti lahko šele bolj dojamemo velike sposobnosti, uspehe in časti Jurija Vege. Dobri gradovi so bili: Soteska z dobrimi konjskimi hlevi, Gracarjev Turn, Pogance, čeprav so majhne, Hmeljnik, Grm, ki bi ga po potrebi spremenili v bolnišnico, skladišča za živila ali konjeniško kasarno, Žužemberk, težko dostopen Ortnek, ribniški grad, Mokrice, Kostel, z dobro lego za obrambo in le enim vhodom, Pobrežje, Bogenšperk, Mirna, Boštanj, Mokronog, Trebnje - grad ni imel le stolpa na vsakem vogalu, ampak v enem traktu še en višji stolp, očitno ostanek prvotnega stolpastega gradu, ki so mu prizidali stanovanjski del -, in še nekateri. Kot vidimo, kakšnega izjemnega vojaškega pomena gradovi niso imeli, saj jim ni bilo nič nerodno nameniti jih za popolnoma negrajske funkcije. Funkcija vojaške bolnišnice je še dobra, Gomila in Boštanj pa bi bila primerna za skladišča. Nekateri so se opisovalcem zdeli vsaj primerni za manjša poveljstva: Gorenja vas, Strelac. Nekaterim so možnost uporabe za vojaške namene odpisali: Mokro polje nima možnosti za obrambo, Vrhovc je bilo majhno in se je sesedalo, Rakovnik ni bil dograjen, Dob je bil takrat tovarna usnja, sicer pa se je sesedal in podobno. O nekaterih ni karakteristik: Luknja, Graben (velik stolp z debelim

zidovjem) Zaloga, Bajoc, Krupa, Škrljevo. Za Mehovo pravi, da je star, ne pove pa, da je že v ruševinah. Ruševine starega gradu na Bregu pri Ribnici, ki je bil v ruševinah, bi uporabil kar za gradbeni material. Opisovalci redko omenjajo pristave (Dobrava, Podturn, nad Čretežem...). Zanimivo, da pri Novem mestu ne omenja kapiteljske na Marofu, območja od koder je bilo z artilerijo možno kontrolirati velik del inesta, predvsem pa tudi na novo zgrajeno kasarno.

Glede odnosa do cerkva smo nekaj že povedali. Po večini so trdne zidane stavbe. Na Kočevskem je veliko kapel. Le ena ali dve cerkvi sta omenjeni kot leseni. Nekatere so imele še ohzidja iz časov, ko so bile taborske cerkve. Fortifikacijske stavbe iz časov turških vpadov so bile še marsikje ohranjene, na primer Hinje, Stari Log, Soteska. Za Šenruperstko cerkev pravi, da je ohzidana z visokim ohzidjem, ni pa opazil, da je celo naselje neke vrste trdnjava. Podobna opazka manjka tudi za Trebelno. Marsikje so bile obrambne stavbe že v slabem stanju: Primskovo ima razpadajoče ohzidje, ki je imelo nekoč runde in stolpe; Stari tabor pri Črmošnjicah. Cerkev na Pahi (šentjurska?) naj bi bila zapuščena. Na Kočevskem omenja razmeroma veliko kapel, kar pa kaže predvsem na velikost tankajšnjih cerkvic. Podobno kot za cerkve velja tudi za župnišča. Večinoma so bila dobro zidana, nekatera - kot že omenjeni šentjernejsko in topliško - so ga celo navdušili, pri Gorenjem Mokronogu pa se je bal, da se bo pravkar zrušilo. Prav podatki o gradovih, pristavah in taborih, tistega v bližini Taborske jame ne omenja, nas navajajo na mnenje, da so bili popisovalci zelo različno razpoloženi, da so se včasih dokaj potrudili, včasih pa so se naslonili kar na ljudsko pripoved, ali pa sploh niso spraševali.

V dolenskih vaseh so prevladovale lesene in ne ravno ugledne stavbe. Njihovi opisovalci jim namenjajo razmeroma malo pozornosti, zato pa so poudarili nekaj izjem. Več kamnitih in solidnejših kmečkih hiš je bilo na ribniško-kočevskem območju, navdušile so ga stavbe okoli Šmarja, v bližini Dehena in hlevi v okolici Mirne, kjer naj bi imele vasi kot gradovi dobre hleve.

Glede na to, da so zlasti oficirji na potovanjih zahtevali razmeroma visok stanovanjski standard, bi pričakovali natančnejše opise trgov in mest. Opisa Litije ni, omenjena je le kot trg.⁶ Kartografa, nadporočnika Wertlienpreisa so zanimali predvsem Sava, nekaj potokov in gradovi. Ker je bila Litija zelo pomembna zaradi plovbe po Savi in je moralo biti v njej precej obrtnikov (graditelji čolnov, vrvarne), tako ali drugače povezanih z plovbo, je tak odnos nerazumljiv. Nasploh velja zapisati, da opis te sekcije tudi oblikovno odstopa od drugih. Hiše v trgu Radeče so bile majhne, delno lesene, delno zidane. Hlevov je bilo malo, vendar za pontonirje dovolj pro-

⁶ Sekcija 191.

stora. Tudi pri tem trgu ni omenbe o njegovi navezanosti na plovbo po Savi. Mokronog je opisovalec, tudi zaradi razmeroma dobrih okoliških cest, med našimi trgi še najbolj navdušil. Vsekakor bolj, kot bi ga zdaj. Srednjeveški stolp, ki še danes kraljuje sredi trga in domačini ne vedo najbolje, kaj bi z njim, čeprav jih po požigu gradu še edini spominja na srednjeveško slavo, označuje kot stanovanjski. Opazil je njegove debele zidove. V Ribnici so bile vse hiše iz kamna. Obzidje je še imela. Za Kostel avtor opisa ni vedel, da je trg. Očitno sta bila v očeh vojaških kartografov Ribnica in Mokronog najodličnejša dolenjska trga.

Tudi opis dolenjskih mest ni popoln. Besedila o Krškem ni, ker je urednik 217. sekcije, v kateri naj bi verjetno bil, prihranil za eno naslednjih knjig. Zanimivo, da to mesto ni vrisano tudi na pregledni karti, ki je del vsakega zvezka. Odločitev urednika je glede na to, da večina te sekcije sega na Štajersko, logična, vendar za prikaz Dolenjske precej nenavadna in bi jo bilo treba posebej pojasniti. V Kostanjevici je bilo poleg cerkve le nekaj solidnih hiš. Drugo je bilo leseno in zato jo je bilo mogoče hitro in v celoti požgati. V Novem mestu je na opisovalec naredil vtis Kapitelj s cerkvijo in proštijo, opazili so še frančiškanski in kapucinski samostan, novo vojašnico, nekaj hiš in dva gradiča v Kandiji, ki takrat še nista bila del mesta. Kočevje je imelo kamnite hiše, obzidje pa je propadalo. Zelo pa je podarjena trdnost žitne kašče, ki jo je obdajala železna ograja. Posebne pozornosti je bila deležna tudi črnomaljska žitna kašča, ki je ležala zunaj mesta. Tako tu kot v Metliki je opisovalec poudaril stavbe nemškega viteškega reda. Sicer je bil tudi tu največji del mestnih stavb kamnit. Metliško obzidje je še stalo, čeprav ga je več nekaj meščanov uporabilo za zadnje stene no-vogradenj. Na več mestih je bilo že predrti in vogradenj. Višnjegorske hiše so bile majhne, le nekatere so odstopale od povprečja. Pogrešal je bleve, rešitev za morebitne vojaške potrebe je videl v obeh gradovih, dvoreh in njihovih pristavah. Obzidje, ki je na karti vrisano, v besedilu ni omenjeno. Zdi se, zlasti to lahko domnevamo zaradi pripombe h Kostanjevici, da avstrijska vojska do dolenjskih mest ni imela nobenega odnosa. Svojo nekdanjo fortifikacijsko vlogo, mesta Krško, Kočevje in Višnja Gora so prav zaradi obrambnih funkcij ta status dobila, so že davno izgubila in so v tem času v nekem smislu, z izjemo prvega, odmirala. Novo mesto je imelo k sreči vsaj sedež okrožja, gimnazijo, kapitelj, frančiškanski in kapucinski samostan, preostala, razen Krškega, pa so bila mesta predvsem po zavesti njihovih prebivalcev in nekaterih obrtnikov meščanskega značaja, ki pa jih je bilo mogoče najti tudi na podeželju. Trebnje, na primer, je v tem času imelo tudi meščanskega krojača.

Če odmislimo gospodarski pomen cest ter

Del ceste med Žužemberkom in Stično na Mrzlem polju pri Ivančni gorici. Bila je najboljša na Dolenjskem poleg one, ki je povezovala Ljubljano z Novim mestom. Lepo so vidni njen levi utrjeni rob kot tudi ostala struktura cestišča ter sledovi kolesnic. Cesto so odkrili arheologi Narodnega muzeja ob izkopavanju od julija do novembra 1998 pod vodstvom Draga Svolfjšaka. Fotografija je iz fototeke Arheološkega oddelka Narodnega muzeja, neg. 32352, fotograf Drago Svolfjšak.

in line in žage, vsega tega ne gre podcenjevati, je o samem gospodarstvu razmeroma malo besed. Še najpopolnejši je zapis k Fužinam ob Krki. Opisovalec pravi, da so tam zelo znamenite fužine in da večina prebivalcev živi od njih, ker dovajajo les in oglje. Prav zaradi tamkajšnje železarske dejavnosti naj bi v širši okolici kraja prevladovalo grmovje. Pomemben je podatek o mlini za papir pod Zlebnikom pri Radečah. Dodajmo še, da omenja neko tovarno v dolini Višnjice pri Višnji Gori. Verjetno se podatek nananša na tamkajšnjo tekstilno dejavnost. Omenili smo že pripombo o sulhi robi okoli Dolenje vaši pri Ribnici, izdelavo desk in njihovo prodajo v Trst ter usnjarno v dobskem gradu. Omenja še dobro grajeno kopalnico z gostilno v Dolenjskih Toplicah in enonadstropno zidano gostilno v Bršljinu pri Novem mestu, to je verjetno pred leti podrti "Langerjev grad", ki je morala biti v tistem času lurmanska gostilna z možnostjo priprave prek težavnih Kačjih rid. Pogrešamo podatke o žužemberski industriji,⁷ ki je bila takrat ob vsem toku Krke najpomembnejša, omejena ni niti industrija okoli Smartnega in Litje,

⁷ Majda Pucej, zgodovina Žužemberka in okolice. Suhokranjski zbornik 1997, str. 55-65. Glej tudi Obiri, papirnica in gostilništvo. Iz zapiskov Alojza Zupanca. Ravno tam, str. 66-70.

isto velja za kopanje železa okoli Turjaka.

Povsem je izpuščen tudi človeški element, saj ni podalkov o prebivalstvu. O živini, kot vemo, so imeli podalke zbrane drugod.

Vsekakor je tekstovni del publikacije dokaj nesistematičen in nezanesljiv in se ne le statično, ampak tudi v številnih drugih primerih nanj ni mogoče zanesti. To lahko poleg že omenjenih primerov še posebej opazimo pri dolenski metropoli. Opis in podoba Novega mesta sta ne le v besedilu, ampak na karti precej površna, manjkajo cerkve, saj sta na karti le dve, kapucinski samostan je napačno narisana, obzidja in tudi vislice pri Novem mestu opisovalec ne omenja.

Ker je v tekstovnem delu publikacije objavljeno tako nemško izvorno besedilo kot tudi prevod, transliteriranje je gotovo najzahtevnejše delo pri publikaciji, o prevodu ne bomo izgubljali besed, opozarjamo pa le na nujnost nenehne primerjave z nemškim izvornikom. Napak je namreč kar nekaj, med najhujšimi je lista, pri kateri je kraj Klošter v Beli krajini preveden v samostan, vendar pa se pri delih s tako količino podatkov napakam ni mogoče izogniti, če ne hodimo na teren ali ne pritegnemo domačinov. Vsekakor te pripombe ne razumeli kot kritiko, ampak je zgolj opozorilo uporabniku. Znova velja poudariti, da so karte veliko natančnejše in pomembnejše kot besedilo - zanj je celo mogoče postaviti vprašanje, ali je bilo v njegovo publikiranje smiselno vložiti toliko dela. Zdi se, da se je pomanjkljivosti opisov krajev zavedal tudi urednik in jih skušal rešiti z opombami k pregledu toponimov posameznih kart, pri čemer je upošteval tudi originalne kopije kart. V njih opozarja predvsem na številske mlince, žage, natančnejši so podalki o brodovih, mostovih, morniških (Ribnica, Lož, Kostel, Kovača vas pri Predgradu), skratka na številske podatke, ki na kartah so, ni pa jih na zemljevidih. Ob tem pa bi le rad poudaril, da tudi karte niso brez napak. Na Vinjem vrhu pri Šmarjeti cerkev sv. Jožefa ni imela dveh stolpov, ampak sta bili tam dve cerkvi, podobno kot na Stopnem. Domnevam, da je kartograf na svoji osnovni risbi to slabo označil in je zato pri končnem oblikovanju karte nastala napaka. Pogrešamo tudi sv. Janeza na Malem Vinjem vrhu.

O tem, da je kartografski del jožefinskih merjenj zelo pomemben vir, ne kaže izgubljati besed. Tudi tekstovni del je dragocen zaradi podatkov o cestah, njihovi kakovosti in širini, zlasti pa vodah, pa naj bodo to reke, poloki, ribniki ali viri pitne vode. Koristno jih lahko uporabljajo tudi gozdarji in zlasti hidrologi, saj so podatki o vodah med najbolj popolnimi. Vodni viri niso le naštet, ampak zveemo veliko tudi o njihovi muhavosti, moči ob visokih stanjih voda, strugah in zlasti poplavljanjih. Zgodovinar 18. stoletja jih bo brez dvoma koristno uporabil, v nobenem primeru pa ne morejo nadomestiti podatkov jožefinskega katastra, kljub zapletenemu

načinu njegove uporabe. Ti ostajajo najkoristnejši vir za študij našega ozemlja v 18. stoletju.

ZUSAMMENFASSUNG

DOLENSKA IM LICHTE DER JOSEPHINISCHEN LANDESAUFNAHME

In den letzten Jahren fand die Publikation *Josephinische Landesaufnahme 1763-1787 für das Gebiet der Republik Slowenien* ein breites Echo in der slowenischen Öffentlichkeit. Sie wird vom Wissenschafts- und Forschungszentrum der Slowenischen Akademie der Wissenschaften und Künste und vom Archiv der Republik Slowenien herausgegeben. Die Transliteration und Übersetzung wurde von den Mitarbeitern des Archivs übernommen, die redaktionelle Arbeit der einzelnen Bände, die sowohl Karten als auch Kommentar enthalten, wird von Vincenc Rajšp geleitet. Die Karten stellen zweifelsohne den besseren Teil dieses außerordentlichen Unternehmens des josephinischen Zeitalters dar, die Kommentare entsprechen jedoch nicht der Erwartung. Kostbar sind dagegen vor allem Angaben über die Kommunikationswege, Gewässer, Burgen, Schlösser und anderen festen Gebäuden. Es fehlen Angaben über Gewerbetätigkeiten, die auch für das Militär von Bedeutung waren.

Das Bild von Dolenska (Unterkrain), das die Karten und Beschreibungen vermitteln, ist sehr unerfreulich. Viele Wälder befinden sich in schlechtem Zustand und sind unwegsam. Eine Ausnahme bilden die Straße Ljubljana- Novo mesto- Karlovac und einige Straßenabschnitte zwischen Novo mestu und Zagreb.

SUMMARY

THE DOLENSKA REGION IN THE LIGHT OF LAND SURVEYS IN THE PERIOD OF JOSEPH II

In the last four years, the Slovene public has quite enthusiastically accepted the publication *Slovenia on Military Maps from 1763 to 1787 (Josephinische Landesaufnahme 1763-1787 für das Gebiet Der Republik Slowenien)* published by the Scientific Research Centre of the Slovene Academy of Sciences and Arts and the Archives of the Republic of Slovenia. The publication is transliterated and translated by the Archives' workers. The head of the project is Vincenc Rajšp, who also edits the individual volumes containing the maps as well as the commentaries. Undoubtedly, the maps are the better part of this extraordinary project of the period of Joseph II, while the commentaries do not fulfil our expectations. The value of the work lies primarily in the information it provides on transport, rivers, castles, and buildings, but fails to provide enough information on the trades which were also important for the army.

The image of the Dolenska region as presented by the maps and text was rather bleak, as many forests were in a very poor state of maintenance and impassable, the only exception being the route Ljubljana - Novo Mesto - Karlovac and certain sections of the road from Novo Mesto to Zagreb.